

ВІДГУК
офіційного опонента доктора економічних наук, професора
Флейчук Марії Ігорівни на дисертаційну роботу
Гріненка Андрія Юрійовича
“Удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України:
теорія, методологія, практика”, яку подано на здобуття наукового
ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.01 –
економічна безпека держави (економічні науки)

Актуальність теми дослідження. Безпека стає економічним чинником у тому випадку, коли здійснюється прогнозування можливостей і загроз для реалізації національно-державних інтересів країни у сфері економіки. З погляду економічної безпеки в цьому випадку необхідно звернути увагу на низку основних умов функціонування виробництв, серед яких слід виділити матеріальне та сировинне забезпечення. Ефективність економічної системи опиняється під загрозою при втраті традиційних виробництв, власних джерел сировини, відповідного стану робочої сили – рівня кваліфікації, дієздатності, що визначають продуктивність праці, рівень оплати праці, отже, й конкурентоспроможність економічних суб'єктів загалом.

Поняття “економічна безпека” відображає здатність відповідних політичних, правових, соціальних та економічних інститутів держави захищати інтереси своїх ключових суб'єктів у рамках національних господарських традицій і цінностей. Незважаючи на вже сформовані контури проблеми економічної безпеки, багато її аспектів залишаються недостатньо вивченими. На цілу низку теоретичних питань, що стосуються економічної безпеки все ще немає повноцінних відповідей. Зокрема, саме трактування змісту економічної безпеки та її окремих компонент залишаються вкрай нечіткими. Запропоновані класифікації внутрішніх і зовнішніх загроз втратили свою актуальність та вимагають перегляду.

Існуючі переліки порогових значень індикаторів безпеки характеризуються багатоваріантністю та об'єктивно вимагають створення єдиної методології їх визначення. Сучасний стан взаємовпливів природи і суспільства, підвищена конфліктність геополітичних, соціальних та інших

процесів, ускладнення демографічної ситуації – ці та багато інших глобальних проблем сьогодення приховують у собі загрозу існуванню людства і потребують невідкладного розв’язання у т. ч. й на національному рівні. За таких умов тема дисертаційної роботи Гріненка А.Ю. “Удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України: теорія, методологія, практика” є своєчасною, актуальною, теоретично та практично значимою.

Актуальність теми підтверджується зв’язком дослідження в межах науково-дослідної теми кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – «Розвиток національної економіки в умовах трансформаційних процесів та глобалізаційних змін: тенденції й механізми впливу на проблеми теорії і практики», яка затверджена у встановленому порядку та має державну реєстрацію № 0118U003846. У їх межах автором отримані значні здобутки та результати, про що вказано у роботі та в авторефераті.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Викладені в дисертації положення характеризуються всебічною науковою обґрунтованістю і достовірністю. Достовірність отриманих та викладених у дисертаційній роботі наукових результатів ґрунтується на використанні сучасних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, насамперед, системно-структурного аналізу та синтезу. Також вона підтверджується залученням та аналітичним опрацюванням чинної нормативно-правової бази щодо удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України. Йдеться й про залучення фундаментальних праць вітчизняних і зарубіжних авторів з формування й підвищення економічної безпеки та механізмів її забезпечення.

Об’єктом дослідження були визначені процеси формування й підвищення економічної безпеки України та механізмів їх забезпечення. Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти формування й підвищення економічної безпеки та механізмів їх

забезпечення.

Дисертантом сформульована мета дослідження, що полягає в обґрунтуванні теоретичних і методологічних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення та розвитку механізмів формування, забезпечення і підвищення економічної безпеки України. Висновки і пропозиції, зроблені автором, є логічними та аргументованими. Вони впливають із змісту та результатів дослідження, розкривають мету дисертації, містять елементи новизни і мають теоретичну і практичну цінність.

Наукова новизна, теоретична і практична значущість дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи Грінєнка А.Ю. полягає в тому, що були вперше обґрунтовані теоретичні положення щодо формування й підвищення економічної безпеки України та механізмів її забезпечення в умовах військового конфлікту України. Основні результати дослідження є важливими для економічної науки та безпеки держави.

Важливою перевагою опонованої дисертації є обґрунтування теоретичних засад формування економічної безпеки України та механізмів їх забезпечення на основі глибокого ретроспективного аналізу її стану, динаміки та структурних зрушень; з врахуванням чинників глобалізації в економічному, стратегічному аспектах, військових дій на Сході країни та загрози військового втручання; з пріоритетами модернізації та впровадження інновацій у господарську діяльність та посиленням соціальної орієнтованості механізмів її забезпечення; визначення методологічних засад формування та забезпечення економічної безпеки як пріоритетного складника національної безпеки з розробкою моделей її організації та управління розвитком; прогнозуванням та пошуком резервів підвищення на перспективу; програмуванням ризиків, джерел та потенціалу досягнення.

Також виявлено особливі чинники сучасного етапу формування та стану економічної безпеки, у т.ч. посягання на територіальну цілісність та військові дії на Сході країни, загрози військового вторгнення; згортання

традиційних для країни виробництв і навіть галузей; недостатнє впровадження інновацій; збільшення зовнішнього та внутрішнього боргу й значний дефіцит державного бюджету; інфляція та знецінення національної валюти; значне безробіття серед економічно активного населення та масштабні навіть у світовому вимірі міграції за кордон у пошуках роботи – як негативні; великий ресурсний потенціал; наявність галузей та видів діяльності, провідних у світовому поділі праці; значний експортний потенціал, особливо металургійного й агропромислового виробництва; функціонування інноваційних підприємств; високий рівень освіти та кваліфікації трудових ресурсів; розвиток ІТ-технологій та цифрової держави – як позитивні.

У дисертаційній роботі Гріненка А.Ю. вперше обґрунтовано роль держави як провідну у забезпеченні та підвищенні економічної безпеки, особливо в умовах загроз територіальної цілісності країни та військового вторгнення через формування механізмів світової підтримки та здійснення активної міжнародної діяльності у цьому контексті; механізмів адміністрування окупованих територій, у т.ч. лінії розмежування, соціального забезпечення їх населення; надання особливого економічного статусу учасникам та ветеранам антитерористичної операції (АТО); визначено систему й механізми забезпечення економічної безпеки та етапи їх розвитку на державному рівні через їх структуру та складники: органи державної влади (РНБО, міністерства і відомства силового, соціального та економічного блоку); нормативно-правове забезпечення; фінансово-організаційні, інституційні, мотиваційні механізми та інструменти державної протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам.

У дисертації Гріненка А.Ю. удосконалено визначення сукупності кількісних та якісних показників, критеріїв та загроз формування та підвищення рівня економічної безпеки країни; значення у галузевому та регіональному розрізі; нормативних й порогових індикаторів; вмонтованих стабілізаторів й сигнальних індикаторів; розуміння сутності економічної безпеки для цілей здійснення та управління розвитком, що базується на інституційних чинниках, принципах, засобах, складниках, функціях;

процесах утворення нових та трансформації чи удосконалення старих інститутів.

Заслуговують на увагу обґрунтування економічної безпеки як інституційної системи через формальні та неформальні інститути й інституції, які внаслідок властивостей емерджентності й тісних взаємозв'язків у процесі функціонування та розвитку спричиняють синергетичні ефекти як з позитивними, так і з негативними проявами. Йдеться також про виявлення інституційних індикаторів стану й динаміки економічної безпеки через кількісні абсолютні та відносні показники діяльності формальних і неформальних, прямих та опосередкованих інститутів її реалізації у напрямі ресурсокористування й ресурсовідтворення, виробництва, використання трудових ресурсів, якості й рівня життя населення, інфраструктури та ринків. Слід відзначити виявлені автором взаємозв'язки та взаємовпливи неформальної економіки та економічної безпеки держави через їх сегментацію, структурування, визначення обсягів, напрямів і процесів розвитку у галузевому та регіональному розрізі, у т.ч. неформальної зайнятості населення.

У дисертаційній роботі Грінєнка А.Ю. набули подальшого розвитку визначення інститутів та механізмів неформальної економіки через окреслення їх взаємодії і проявів у формі дотримання трудового законодавства й вимог оподаткування; митних і валютних правил; самозайнятості населення; корупції й тіньової економіки; уявлення про економічний суверенітет країни як основоположний чинник формування й підвищення економічної безпеки і, одночасно, її мету з врахуванням динаміки відкритості економіки, суб'єктної структури економічної системи (у тому числі транснаціональних корпорацій), рівнів експортоорієнтованості та імпортозалежності національного господарства, ефективності діяльності фінансових інститутів, стабільності національної валюти, обсягів та рівня зовнішнього боргу.

Всебічної підтримки заслуговують оцінка системи соціальної безпеки та виявлення її загроз у контексті економічної безпеки через показники добробуту населення; соціального захисту та соціального забезпечення;

забезпечення основних прав і свобод; соціальної напруженості (лояльності) у суспільстві; визначення соціальної безпеки як індикатора національної безпеки через показники доступності матеріальних і духовних благ; платоспроможного попиту населення; соціального розшарування суспільства; різниці у доходах 10-% найбільш багатих та найбільш бідних людей; рівня зайнятості та безробіття.

Позитивну оцінку має обґрунтування сукупності механізмів забезпечення та підвищення економічної й соціальної безпеки України через гарантування соціально-економічних прав і свобод людям; толерантність до національних та інших меншин; складників фінансово-організаційного, мотиваційного, соціального та інституційного механізмів.

Повнота викладення у відкритому друку наукових положень дисертації. Достовірність та об'єктивність результатів і пропозицій дисертаційної роботи Грінєнка А.Ю. щодо удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України відображено у 28 наукових працях, з них: 1 одноосібна монографія загальним обсягом 21,3 д.а., 20 публікацій у наукових фахових виданнях загальним обсягом 11,8 д.а. (7 – у наукових фахових виданнях України загальним обсягом 4,2 д.а., 12 – у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз загальним обсягом 7,1 д.а., 1 публікація – у зарубіжному спеціалізованому виданні загальним обсягом 0,5 д.а.) та 7 – у збірниках матеріалів конференцій загальним обсягом 1,3 д.а.

Зміст автореферату розкриває базові положення, висновки і пропозиції, що наведено в дослідженні. Дисертація не містить матеріалів кандидатської дисертації. Характер видань і зміст наукових праць відповідають вимогам атестаційної колегії МОН України, пропонованим для повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки).

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота складається з п'яти розділів, висновків і списку використаних літературних джерел.

У першому розділі «Теорія і методологія розвитку системи забезпечення економічної безпеки України» обґрунтовано теоретичні дослідження поняття економічної безпеки; визначено методологічні засади оцінки та аналізу її ефективності; виявлено особливості формування економічної безпеки та механізмів її забезпечення в умовах посягань на територіальну цілісність країни та загроз військового вторгнення.

У другому розділі «Держава в системі економічної безпеки» здійснено оцінку місця і ролі держави у формуванні економічної безпеки та механізмів її здійснення; проаналізовано теорію і практику розвитку системи та механізмів державної протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам; обґрунтовано сукупність критеріїв, показників і загроз економічній безпеці країни.

У третьому розділі «Інституційне забезпечення системи економічної безпеки» виявлено інституційну сутність та інтерпретацію економічної безпеки; обґрунтовано економічну безпеку як інституційну систему; визначено інституційні індикатори економічної безпеки.

У четвертому розділі «Неформальна економіка як загроза економічній безпеці» обґрунтовано сутність, сегментацію та процеси розвитку неформальної економіки; здійснено визначення деструктивних інститутів та механізмів неформальної економіки; обґрунтовано уявлення про економічний суверенітет країни як ключовий чинник забезпечення економічної безпеки.

У п'ятому розділі «Соціальний вимір економічної безпеки України» здійснено оцінку соціальних загроз економічної безпеки в умовах трансформацій; визначено соціальні індикатори економічної безпеки; обґрунтовано механізми попередження та нівелювання соціальних загроз економічної безпеки України.

Дисертаційна робота Гріненка А.Ю. за своїм змістом, рівнем наукової новизни, систематизацією матеріалу, висновками та пропозиціями являє собою завершене, самостійно виконане наукове дослідження.

За своєю структурою наукова робота відповідає вимогам, що ставляться до докторських дисертацій. Пропозиції, методики і наукові положення детально розроблені та доведені до придатності для впровадження в практику економічної безпеки держави, що підтверджується відповідними довідками.

Практична цінність результатів дослідження. Наукові результати, які мають прикладний характер, знайшли практичне застосування. Висновки та рекомендації щодо державного регулювання економіки, впливу політичних процесів на економічну безпеку держави були прийняті до впровадження Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса (довідка № 306/154/1-7 від 15.06.2021 р.).

Теоретичні й методологічні положення впроваджені у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка (довідка № 1103 від 14.06.2021 р.), Державному вищому навчальному закладі «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка № 212 від 18.03.2021 р.), Хмельницькому національному університеті (довідка № 01/2021 від 18.06.2021 р.).

Дискусійні положення та зауваження до роботи. Позитивно оцінюючи роботу в цілому, слід відмітити, що вона має окремі недоліки та дискусійні положення.

1. Аналізуючи визначення та еволюцію поняття категорій “безпека” та “економічна безпека” (с.37-41 рукопису) автор обійшов увагою етап розвитку глобальної, у тому числі й національної економічної безпеки, під час виникнення та загострення пандемії Covid-19. Попри це, провідні міждержавні та глобальні інституції наголошують, що докорінних змін зазнали виклики та загрози системі безпеки на різних рівнях ієрархії управління саме у цей період, що актуалізує переосмислення та розробку нових підходів до формування парадигми безпеки загалом. Зокрема на засіданні Генеральної асамблеї ООН на якій окрема сесія була присвячена питанням реагування на виклики COVID-19 зазначалося «...Пандемія

COVID-19 стала не лише найбільшою глобальною кризою в галузі охорони здоров'я за всі 75 років з часу створення ООН. Вона також перетворилась на гуманітарну соціально-економічну кризу, охопивши сфери безпеки та прав людини...».

2. Вважаємо, що змістовна частина підрозділу 1.2. «Методологічні засади оцінки та аналізу ефективності економічної безпеки» недостатньою мірою розкриває назву підрозділу. Адже, якщо погодитися із загальноприйнятими підходами у науковій літературі, що загалом методологія – це система принципів наукового дослідження, вчення про науковий метод пізнання предмета наукового пошуку за допомогою сукупності методів, відповідно до специфіки об'єкта пізнання, то саме ці аспекти системно не викладені у підрозділі. Натомість, дисертант більшою мірою зосереджується у згаданому підпункті на взаємозв'язку економічної системи з іншими типами систем (с. 63-65), динаміці рівня окремих складових середньозважених субіндексів економічної безпеки України у 2010-2016 (табл.1.2, рис 1.5), структуризації безпеки за критеріями впливу деструктивних факторів (с.69-65) тощо.

3. Подаючи на с.160-162 авторські розробки щодо визначення індикаторів загроз економічній безпеці (у т.ч. на рисунку 2.6, а також індикативні показники економічної безпеки (рис. 3.4)), які характеризуються достатньо комплексним підходом, доцільно було б обґрунтувати та вказати конкретні порогові значення кожного з показників за умови досягнення яких забезпечується максимальний рівень економічної компоненти національної безпеки, хоча частково автор й аналізує окремі з них на с. 199-205. Вказане істотно б посилило положення наукової новизни та прикладну спрямованість рецензованого дослідження (у тому числі й методологічну компоненту) у контексті формування комплексних підходів до стратегічного аналізу та оперативного моніторингу.

4. Попри те, що автор справедливо оцінює роль РФ як агресора у відношенні до України, вважаємо не достатньо обґрунтованим детальніший

аналіз підходів до забезпечення економічної безпеки у Російській Федерації у 2004-2014 рр. (с.189-191), зважаючи на те, що безпекові стандарти в економічній сфері в цій країні впродовж десятиліть знаходяться на вкрай низькому рівні. Про це свідчать, у тому числі й позиції РФ за такими ключовими рейтингами, як Рейтинг Світового банку Doing Business, Рейтинг Forbes, Рейтинг глобальної конкурентоспроможності тощо, а також ключові інфраструктурні рейтинги, необхідні для успішної реалізації політики безпеки в економічній сфері, зокрема Індекс готовності до мережевого суспільства (Networked Readiness Index), Рейтинг розвитку електронного уряду (Egovernment development rank) тощо. Натомість, доречнішим вбачаємо дослідження досвіду провідних країн світу у цій сфері, зокрема Сінгапуру, США, КНР, Нідерландів, Фінляндії, Швейцарії, Німеччини, Швеції та ін. Тим більше, що аналізуючи у третьому розділі дисертації основні характеристики економічних інститутів, доцільних для адаптації в Україні, автор зупиняється власне на досвіді країн з високорозвиненою ринковою економікою.

5. Доцільно було б дещо доповнити або ж екстраполювати часові ряди даних, що бралися для емпіричного аналізу (оскільки окремі аналізовані тенденції завершуються 2017 р. (зокрема рис. 2.8-2.11, 3.8-3.9, 4.3 та ін.)) з метою детальнішого врахування особливостей сучасного етапу трансформації системи економічної безпеки України. Крім того, дослідження лише б виграло від ширшого застосування у аналітичних розділах сучасних економетричних методів дослідження (моделювання, формалізація, системний підхід та ін.), що дало б змогу додаткового підсилення пунктів наукової новизни, висновків та пропозицій автора, а також перевірки генеральної гіпотези дисертаційної роботи.

6. Безумовно погоджуємося з автором, що тіньова, у тому числі й неформальна економіка та корупція, є безпосередніми загрозами економічній безпеці держави. Проте, виокремлюючи це питання, як і питання соціального виміру економічної безпеки України на рівні окремих

(четвертого та п'ятого) розділів дисертації, необхідно було б детальніше обґрунтувати й відобразити взаємозв'язок та взаємовпливи між цими категоріями у теоретичних та емпіричних розділах дослідження. Крім того, додільним було б, при висловленні авторської позиції щодо формування інститутів економічної безпеки, детальнішу увагу звернути й на освітні інструменти, методи запровадження елементів “цифрової держави”, судової реформи, ролі територіальних громад тощо. Натомість у заключному розділі вбачаємо за доречніше детальніше зупинитися на висновках та пропозиціях щодо системного удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України.

7. До зауважень технічного характеру віднесемо необхідність ширшого представлення пунктів наукової новизни, а саме підкреслення у чому полягає новизна пропонованого автором положення, чим це відрізняється від існуючих підходів у науковій літературі (крім положень вперше) і що це дає для науки і практики у сфері управління економічною безпекою держави. Крім того мають місце окремі стилістичні помилки та похибки друку.

Разом з цим висловлені побажання, зауваження та дискусійні положення не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Грінєнка А.Ю. “Удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України: теорія, методологія, практика” написана відповідно до чинних вимог, містить теоретичні, методологічні та практичні розробки, які засвідчують, що отримані автором нові науково обґрунтовані результати вирішують актуальну наукову проблему обґрунтування теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо удосконалення та розвитку механізмів формування, забезпечення і підвищення економічної безпеки України.

Зміст дисертаційної роботи відповідає темі дослідження та спеціальності 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки). Автореферат відповідає за своїм змістом та структурою дисертаційній роботі. Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідає вимогам МОН

України щодо публікацій основного змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Оцінюючи отримані в дисертаційній роботі науково обґрунтовані результати, їх експериментальну перевірку та прикладне впровадження, вважаю, що дисертація на тему “Удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України: теорія, методологія, практика” за своїм змістом, оформленням, теоретичним обґрунтуванням, рівнем наукової новизни, обсягом проведених досліджень і прикладною значущістю розробок відповідає вимогам пп. 9, 10, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (з доповненнями та змінами), а її автор, Гріненко Андрій Юрійович, заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки).

Офіційний опонент

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького
Міністерства освіти і науки України

М. І. ФЛЕЙЧУК

ВІРНО

НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ КАДРІВ
ЛЬВІВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ
ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
ІМЕНІ С.З.ГЖИЦЬКОГО

Гріненко Андрій Юрійович